

Armando MATTEO

Il Dio mite. Una teologia per il nostro tempo

– San Paolo, Milano, 2017., 248 str.

Vrlo je zanimljivo i pohvalno kada se mladi teolog odvaži razvijati i interpretirati misao starijega teologa, kritički je promišljati, nadahnjivati se te na njoj temeljiti svoj teološki put. Takav pothvat izaziva još više pozornosti kad znamo da je stariji teolog profesor, mentor i prijatelj mlađemu kojemu je mogao ne-sebično ponuditi iz blaga svoje riznice, kao što je slučaj upravo u ovoj studiji koju donosimo na uvid. Knjiga Armanda Mattea, talijanskoga teologa mlađe generacije i profesora fundamentalne teologije, propitkuje relevantnost teologije za naše vrijeme. Rad je podijeljen u tri poglavlja. U prvome poglavlju autor ocrtava službu teologa, potom se bavi etapama teološkoga puta njemačkoga benediktinca i dugogodišnjega rimskoga profesora Elmara Salmanna te u trećem poglavlju promišlja o Bogu u postmoderni. Sam Matteo ističe kako je ta knjiga dijelom o Salmannu, ali osobito sa Salmannom jer je već dvadeset godina u »njegovoj školi«. Autor tom studijom želi izreći *profil teologije za naše vrijeme*, inspiriran teologijom i epistemologijom Elmara Salmanna.

Kako bi odgovorio na pitanje o profilu teologije za naše vrijeme, autor priziva u pomoć teologiju Elmara Salmanna i nadahnjujuće principe njegove vjerničke razumljivosti. Ti principi podijeljeni

su u pet tematskih područja: povijest, objava, trojstveni misterij, sloboda i mistička korelacija. Ti principi predstavljaju elemente teologije koja se ozbiljno kani suočiti sa zadatkom govora o Bogu u postmoderni.

Za Salmanna teologija ima dva žarišta koja su u trajnom međuodnosu: pozornost na povijest i trojstveni misterij. Za svakoga tko se bavi teologijom zahtijeva se veća pozornost prema *povijesnoj dimenziji* ljudskoga i prema njezinu značaju za hermeneutiku Božjega očitovanja. Za teologiju našega vremena nužna je fenomenologija, osobito *proročka fenomenologija*. Ona mora objasniti današnje odrednice ljudskoga roda. U tom kontekstu teolog se mora pozabaviti onim što Salmann naziva »suvremenim konstelacijama«, koje su se u minulom vremenu za teologiju činile manje važnima, poput glazbe, književnosti, politike, ekonomije, psihoanalize, mode itd. Ne može se skriti činjenicu da se danas teološka spoznaja kod mnogih teologa pojavljuje u konotacijama s apstraktnim dogmatizmom koji tu teološku spoznaju udaljava od života ljudi općenito, pa i od života samih vjernika. Umjesto da grade mostove, teolozi tako rade nepremostive provalije. Zbog toga je nužno širenje i ukorjenjivanje teološke spoznaje u ono što može pružiti *proročka fenomenologija*.

Drugi važan princip za profil teologije za naše vrijeme jest *objava*. Objava se događa u povijesti. Upravo ta svijest opravdava primat *proročke fenomenologije* u profilu teologije za naše vrijeme.

Božanski *Logos* nudi se i veže uz svaku prigodu i mentalitet. Svako vrijeme prepoznaje i živi osobite crte kršćanske objave. Zbog toga bi se teolog trebao upoznati s profilom generacije kojoj pripada i koja je autentično mjesto prolaska *Logosa* i Duha jer, zahvaljujući upravo tome, može se iznova oslušivati novozavjetnu objavu. Korelacija između objave i povijesti približava nas kršćanskoj vjeri koja se ne daje jednostavno u povijesti, nego se nudi kao povijest, daje se kao moguća povijest u dijalektičkoj napetosti s promjenjivim tijekom vremena. Budući da se vjera izražava i u svojim obrednim izražajnim formama, teolog se mora približiti svojoj generaciji da bi uspio obuhvatiti profil pod kojim se ona sve izražava. Teolog treba imati na umu da se evanđeoski navještaj uvijek dijalektički sudara s realnom ljudskom situacijom, zbog čega važno mjesto u razumijevanju vjere zauzima i ljudsko iskustvo koje teolog treba uzeti u obzir.

Središte objave koja svoj vrhunac ima u Isusu Kristu tiče se svetoga misterija Boga. U njemu se u potpunosti očituje Božje lice: epifanija uzima formu i ime Oca, Sina i Duha Svetoga. Izraz kojim se to izražava jest *trojstveni misterij*. Bez te epifanije trojstvenoga misterija ništa kršćansko ne bi se moglo reći ni dati. Trojstveni misterij pojavljuje se ne samo kao objekt teologije nego i kao *mjesto* na kojem se uči misliti kršćanski. Učiti misliti trojstveno znači za vjernički razum misliti u množini, bez straha da se kompromitira zahtjev za

jedinstvom. Zbog toga kada se misli o kršćanskim misterijima teološko promišljanje označeno je trajnim obratom i promjenama.

Teologija koja ozbiljno kani obnoviti svoj govor o Bogu u našem vremenu mora uzeti u obzir tri aspekta ljudske subjektivnosti: *tjelesnost* kao *izvorni sakrament* naše nazočnosti među drugima; *nesvjesno* koje je prema Salmannu, zapravo, *pneumatsko predivjesno*, ono je neiscrpiv izvor i obzor nadahnuća i težnji; te *slobodu* i uvjete njezina konkretnoga izvršavanja.

Vjerovanje je za Salmanna svakako i *mističan* čin, čin molitve te pitanje stila uspjeloga života. U mistici se Bog ne pojavljuje kao objekt vjerovanja, nego kao mogućnost, kao izvorni temelj, anonimna nazočnost koja kasnije postiže oštrinu. Mistika se predlaže kao najprikladniji ključ da bi se drukčije uokvirilo avanturu kršćanskoga vjerovanja. Mistika bi ovdje označavala redovitu poveznicu koja se uspostavlja svaki put kada dolazi do nekog autentičnoga dodira sa sferom božanskoga, dajući novi dodir iskustvu samoga sebe, drugih i cijeloga svijeta. Polazeći od mistike, *imati vjeru* ne odnosi se na neki oblik znanja, nego čin vjere dopušta čovjeku novu relaciju sa samim sobom, sa svijetom kojemu se udjeljuje naklonjenost upravo iz relacije s Bogom koji se u Isusu Kristu objavljuje kao ljubav. Čin vjere koji proizlazi iz takvoga iskustva otvara vrata ispravnom vrjednovanju stvari i svijeta jer je u korelaciji s posljednjim i konačnim obzorom bića. Zbog toga se

nazočnost vjernika u svijetu više ne će voditi logikom obveze ne gubljenja vremena ili osjećajem krivnje ili pak ljutnje zbog eventualnih pogrešaka. Teologija našega vremena mora naučiti ne samo uzeti u obzir iskustvo vjerovanja kao mistični i molitveni čin nego i kao pitanje *stila*.

U drugome poglavlju autor donosi odlučujuće odrednice teološkoga puta Elmara Salmanna koje se mogu razumjeti kao doprinos teologiji koja ozbiljno želi izbjeći rizik autoreferencijalnosti i ideološkoga zatvaranja. Matteo najprije analizira Salmannovo razmišljanje o strukturi *mudrosne teologije* koja stoji u temelju kršćanskoga razumijevanja. Koordinate takve teologije nabolje se vide ako se ilustrira njezina tipologija, hermeneutika i epistemologija što je zadaća te studije na početku njezina drugoga poglavlja. Ukratko, ovdje možemo samo naznačiti kako Salmann vidi cirkularnost i polarnost kao temeljne metodološke zakone mudrosne teologije. Znanstveni karakter te teologije sastoji se u tome da ona posjeduje integralne odlike koje ju stavljaju iznad drugih znanosti, posjeduje duhovnu oznaku koja je stavlja onkraj opasnosti intelektualizma, posjeduje mistagošku oznaku koja je razlikuje od enciklopedijskoga ili katehetskoga znanja te posjeduje filozofsku odliku koja je štiti od fideizma.

Uvodeći nas gotovo mistagoški u Salmannovu misao, Matteo donosi promišljanje o *vremenu moderne pod profilom objave*. Za Salmanna je moderna vrijeme

koje otkriva i promišlja temeljne kategorije kršćanske objave u njezinoj izvornosti, no u isto vrijeme riskira izgubiti ih. Moderna pokazuje ambivalentan karakter: u mjeri u kojoj svaki put ukazuje na temeljnu osobinu Božjega trojstvenoga priopćavanja u povijesti ona u isto vrijeme djelomično zatamnjuje Božji trojstveni objaviteljski karakter apsolutizirajući povijesnu dimenziju, gubeći iz vida njezin simbolički karakter, kao i ukazivanje na transcendentnu dimenziju. Naspram takvom stanju zadaća je teologije osvijetliti takav proces moderne i pozvati je da prihvati put pomirenja, dijaloga i posredništva.

Kada se referira na promišljanje o moderni i objavi, Matteo zapravo donosi sažetak Salmannova promišljanja sadržan u njegovoj knjizi *Neuzeit und Offenbarung. Studien zur trinitarischen Analogik des Christentums* iz 1986. godine. U njoj Salmann još uvijek smatra da se nalazimo u vremenu moderne koja je, doduše, u krizi, dok se stranice Matteove studije, posvećene *objavi i postmoderni*, referiraju na Salmannovo drugo djelo *Der geteilte Logos. Zum offenen Prozeß von neuzeitlichem Denken und Theologie* iz 1992. godine u kojem Salmann govori o novoj kulturi koja vodi novoj konfiguraciji odnosa između kršćanstva i suvremenoga mentaliteta. Svijest o takvoj novoj situaciji znači nužnost drukčijega teološkoga pristupa, drukčije teologije. Potrebno je sada promišljati o korijenima novonastale situacije loma koje postmoderna nosi sa sobom te o mogućnosti dijaloškoga posredniš-

tva između vjere i kulture. Samo na taj način moguće je približiti se stvarnosti loma između raširenoga mentaliteta i vjere. Oslanjajući se na Kantovu transcendentalnu misao, modernu hebrejsku misao i Hegelovu dijalektiku, Salmann pokušava ocrtati profil teološke misli koja je sposobna *obratiti se* iskustvu i ne uzmicati pred zadaćom koja joj je vlastita, tj. dati razloge mogućega kršćanstva u danim povijesnim okolnostima.

Hegelova *rastezljivost kategorije duha*, prema Salmannu, zaslužuje posebnu pozornost. Rastezljivost kategorije duha treba razumjeti kao moć mišljenja koje je u stanju držati zajedno konačno i Apsolutno i u isto vrijeme, zahvaljujući trenutku *kairosa*, ostvariti prisutnost božanskoga očitovanja. Tako za toga benediktinca prisutnost duha postaje *locus theologicus*. Salmann drži da teologija mora u sebi imati dijalektičku dimenziju, bez koje ne će moći ostvariti svoju zadaću u povijesti. On smatra kako je vrijeme da teološka spekulacija promišlja postmoderne i kršćanstvo na *dijalektičko-polarno-paradoksalan* način. Oslanjajući se na Salmannovu studiju *Der geteilte Logos* (1992. g.), Matteo predstavlja izvornu poveznicu između moderne i postmoderne. Ukratko, tri su dodirne točke između dvoznačnih elemenata moderne i postmoderne u nastanku: krah platonizma, prekid jedinstvene vizije kozmosa vjere, istine i jedinstva ljudske zajednice te, na koncu promocija osobne jedinstvenosti svakoga subjekta. U postmoderne se otvaraju vrata za teologiju koja vodi računa o iskustvu loma,

distance, mogućega promašaja, odnosno za teologiju nedosežnoga misterija križa u svijesti da *Logos* dijeli svoju sudbinu sa sudbinom ljudi svakoga vremena.

Salmannova teologija, nakon djela *Der geteilte Logos*, pronalazi svoju poveznicu u promišljanju o *kršćanstvu kao stilu*, odnosno u predstavljanju kršćanskoga iskustva kao mjesta u kojem je moguće pronaći nadahnuće za uspjelu ljudsku egzistenciju. U takvom kontekstu potrebna je teologija koja se oslanja na biblijsku mudrost i na veliku kršćansku tradiciju koja je kadra obuhvatiti i motivirati egzistenciju svakoga pojedinca. Salmannova ponuda kršćanstva kao stila života ide za tim da pokaže ljudima našega vremena kako je moguće uložiti na dobrotu evanđeoske ponude, a da se pri tom ne prestanu osjećati građanima vlastitoga vremena.

U trećem poglavlju, služeći se i drugim autorima, Matteo elaborira *fenomenologiju postmodernoga*. Pronicljivo i sažeto Matteo ocrtava žarišta i izvore mentaliteta koji je danas odlika zapadnoga svijeta. Uvidom u književnost, slikarstvo, glazbu i znanosti postaje jasno kako je osporena ideja života u jednodimenzionalnom svijetu strukturiranom prema zakonima i formama koje ljudska inteligencija može prihvatiti i njima upravljati.

U dijelu naslovljenom *O mitu i ethosu demokratskog čovjeka* autor nastoji ponuditi odgovore na složenost pitanja proizišlih iz mentaliteta postmoderne. Oslanjajući se na svoga učitelja, dolazi do pojma *demokratskoga* koji ne mora nužno biti primijenjen samo na politiku

nego i na dušu koja postaje *parlament* s mnogim frakcijama jer čovjek misli na višeperspektivan i demokratski način. Jedna je od temeljnih karakteristika demokratskoga čovjeka ta da za njega više ne postoji *jedna* istina, ne postoji cjelina, sve je samo dio. *Ethos* demokratskoga čovjeka, potpomognut logikom konzumerizma i spektakla, ogleda se u konačnici u hedonizmu. Takav *ethos* postaje *moral* suvremenoga čovjeka.

Baveći se pitanjem *dekristijanizacije i ponovnoga buđenja religioznoga*, Matteo ističe kako je postmoderno ono što za kršćansku vjeru predstavlja međuvrijeme, prijelaz od moderne prema jednom maglovito percipiranom *poslije i onkraj*, prijelaz od drevne Crkve naroda prema jednoj novoj manjini. Kršćanska vjera postala je u postmoderni strana mentalitetu današnje generacije. Postmoderna je proces u kojem su odbacene kulturne poveznice koje je dala klasična i moderna tradicija. To znači da je prekinut redosljed paradigmi (od židovsko-apokaliptičke paradigme izvornoga kršćanstva pa sve do ekumenske paradigme u postmoderni) kao interpretativna shema povijesti, a na koje se referiraju Küng i Salmann. Matteo drži da je u takvu kontekstu teško zamisliti dijalektiku vjere i kulture. Zbog procesa dekristijanizacije naš autor ističe nužnost nove konfiguracija kršćanstva koje će biti u stanju suočiti se s uvjetima postmoderne. No, unatoč takvom stanju, mora se priznati da i u postmoderni postoji tzv. ponovno buđenje religioznoga ili potraga za novom

duhovnošću, što je pokazatelj da religiozna svijest unatoč svemu nikada nije i ne može posve iščeznuti.

Dvoznačnost povratka religioznoga vodi Mattea da ustvrdi kako je *blagost* jedina vrлина koja je u stanju dovesti demokratskoga čovjeka da slobodno živi slobodu koju toliko voli, tako da mu vlastita egzistencija ne nastavlja trpjeti rizik trajnoga pomanjkanja ostvarenja. Matteo se pita ne bi li to mogao biti i put za obnovu čitanja objave kršćanskoga Boga u postmoderni te bi li *blagost* mogla biti upravo *šifra* kojom bi se moglo govoriti o Bogu u postmoderni. Primjena vrline blagosti na govor o Bogu u našem vremenu jest autorov najoriginalniji doprinos u cijeloj toj studij. Upravo u Božjoj blagosti, koju Matteo pokazuje na primjeru niza Isusovih gesta i ophođenja s ljudima njegova vremena, demokratski čovjek može pronaći trag i pratnju za put koji je različit od onoga puta koji ga vodi manjku ostvarenja vlastite egzistencije.

Na koncu možemo zaključiti kako je naš prikaz knjige u većoj mjeri prikaz *Matteova Salmanna*. Kada smo se odlučili za recenziju te studije, kanili smo se baviti teološkom mišlju Armanda Mattea, a na kraju bismo mogli reći: »Evo ovdje i više od Mattea.« Matteu dugujemo zahvalnost što nam je u bitnome i na sažet način iznio dio Salmannove teološke ostavštine koja u nas nije dostatno zamijećena. Tako je autor ostao vjeran svojoj prvotnoj zadaći. Oslanjajući se na Salmannovu teološku misao, dao je impulse za teologiju koja

bi mogla odgovarati našem vremenu. Matteo nas je, Salmannovim autoritetom, uspio uvjeriti da odrednice takve teologije moramo uzeti zaozbiljno. Autoru te studije treba odati priznanje i za hrabrost jer se usudio objektivizirati misao svoga učitelja. Poznavatelji Salmannove misli prosudit će koliko je autor u tome uspio, a čitateljima kojima je manje poznat Salmannov opus ta studija može poslužiti kao uvod u Salmannovu teološku misao. Dakako, ne smijemo podcijeniti Matteoovu odvažnost u isticanju činjenice da je teologija jednostavno u krizi i da od nje, čini se, više nitko ništa ne očekuje. Pri tom treba imati na umu i pozitivno značenje krize. Usudujemo se u tom kontekstu izreći i našu misao: upravo je kriza teologije *kairos* za teologe. Oni bi u trajnoj poslušnosti objavi i predaji trebali oslušivati bilo generacije kojoj pripadaju, odnosno oslušivati kontekst i situaciju u kojoj se nalaze naslovnici kršćanske poruke te u skladu s time surađivati na izradi teologije koja će na odgovarajući način znati izreći Boga u vremenu postmoderne. Samo takva teologija imat će priliku biti relevantna i korisna te će izbjeći autoredukcionizam, tj. svođenje na isključivo školsku i manualističku teologiju. **Hrvoje Kalem**

Anton TAMARUT

Bog milosrđa i radosti

– Kršćanska sadašnjost – Kršćanski kulturni centar, Zagreb, 2017., 168 str.

Istaknuti na poseban način jedan sadržaj kroz određeno vrijeme zasigurno

znači produbiti ga, bolje ga upoznati, raščlaniti ga, skinuti s njega ono što on nije, a s vremenom je postao te mu vratiti ona obilježja koja mu pripadaju, a s vremenom su izbljedjela. No istaknuti nešto na određeno vrijeme znači to isto dovesti pred mogućnost da se ono zaboravi ili stanji kad prođe predviđeno vrijeme njegova posebna naglašavanja. U spomenutu dinamiku papa Franjo stavio je stvarnost milosrđa i to svojim proglašenjem Izvanrednoga jubileja milosrđa za cijelu Katoličku Crkvu od 8. prosinca 2015. (svetkovina Bezgrješnoga začeca BDM) do 20. studenoga 2016. godine (svetkovina Krista Kralja). Zasigurno da je Crkva u tome vremenu ne samo pronicala u stvarnost milosrđa nego je i pod tim vidom intenzivno i na mnogim razinama promišljala svoga Gospodina, samu sebe te cijeli svijet. Međutim u skladu sa spomenutom dinamikom, prestankom toga jubileja nastupila je opasnost da se prestane *misлити milosrđe*, da se *ipak* ‘malo sa strane’ stavi *optika milosrđa* kojom se u jubilarnoj godini gotovo do zasićenja promatralo sve u Crkvi.

Novu knjigu teologa Antona Tamaruta, naslovljenu *Bog milosrđa i radosti*, možemo prepoznati upravo kao njegov doprinos ‘uperen protiv’ zaborava milosrđa u Crkvi i svijetu i to onda kad ono više ne nosi jubilarni naglasak. Autor je u svojoj novoj knjizi dijelom proširio i doradio te predgovorom popratio sedam svojih tekstova koje je ranije objavio u znanstvenim i stručnim časopisima. Sada nam ih ponovno nudi, ali kao